

Marcin Wicha
HOGYAN SZERETTEM KI A DIZÁJNBÓL

TYPOTEX VILÁGIRODALOM

Marcin Wicha
HOGYAN SZERETTEM KI A DIZÁJNBÓL

Fordította
Mihályi Zsuzsa

TYPOTEX

Az Európai Unió társfinanszírozásával

Az Európai Unió finanszírozásával. Az itt szereplő vélemények és állítások a szerző(k) álláspontját tükrözik, és nem feltétlenül egyeznek meg az Európai Unió vagy az Európai Oktatási és Kulturális Végrehajtó Ügynökség (EACEA) hivatalos álláspontjával. Sem az Európai Unió, sem az EACEA nem vonható felelősségre miattuk.

WACŁAW
FELCZAK
ALAPÍTVÁNY

A kötet megjelenését a Wacław Felczak
Alapítvány támogatta.

BOOK INSTITUTE
© POLAND

A mű megjelenését az Instytut Książki © POLAND
Fordítási Programja támogatta.

Jak przestatem kochać design

Copyright © Marcin Wicha, 2015, 2021

Hungarian translation © Mihályi Zsuzsa, 2024

Hungarian edition © Typotex, Budapest, 2024

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978 963 493 287 1

ISSN 2064-2989

I.
ILLÚZIÓK

AZ URNA

– A billentyűzet használatával adja meg a mellék számát, vagy várjon a telefonkezelő jelentkezésére. – És a kagylóban felhangzik Louis Armstrong hangja:

*And I think to myself,
What a wonderful world!*

Kíváncsi vagyok, ki választotta ezt a zenét. A krematórium igazgatója? Aki az automata telefonközpontot eladta nekik („Van egy olyan számunk, amely illik az önök tevékenységének profiljához”)? Nincs kizárva, hogy valamilyen gyászplaylisten ez az édeskes-rekedtes sztenderd az első helyezett, ezt a zenei aláfestést választják a legszívesebben a hamvasztási szertartáshoz.

Amerikai vígjátékokban sokszor felbukkan ez a cselekményszál. Hamvak retikülben, szelencében, kekszesdobozban. Földi maradványok a kandallópárkányra állított vázában, a konyhaszekrényben, az ablakpárkányon. – Mit tárolsz itt? – A nagymamát. És máris elindul az ellenállhatatlanul mulatságos bonyodalmak kavalkádja. Robbannak az újabb és újabb gegek. Leveri az urnát a macska. Egy beszívott partiarc kokainnak nézi a hamvakat. Végül a tetőpont: a hamvak szertartásos szétszórása, mindig szeles időben, hogy egy szeleburdi áramlat egyenesen a gyászolók arcába fújja a szürke felhőt. Aztán – köhögés, krákogás és ruhaporolás minden mennyiségben.

Sok hülye filmet megnéztünk együtt.

• • •

Bementem a lakásba, ahol ő már nem volt. Ide-oda szaladgáltak anyám barátnői, általános nyüzsgés mindenhol.

- A varsói vagy az országos oldalakon?
- Megtarthatom az igazolványképét?
- Volna esetleg egy kis tejszín? Jó a sima tej is, ha nincs.

Temetői iroda. Krematórium. Elvégzendő feladatok sorára tagolódik az élet. Napokkal később szakadt rám a tehetetlenség érzése, amikor átlapoztam a csillogó urnakatalógust a temetkezési vállalatnál.

Olyan volt minden modell, mint egy görög váza és egy kínai termosz keresztezése. Brokátfényben játszottak. Krómosan ragyogtak. Voltak arany, fehér-arany, malachit és fekete színben. Voltak díszes fülek és fogantyúk. Némelyik úgy nézett ki, mint egy régi-módi, drótzáras befőttesüveg. Mások Micimackó csuporjára hasonlítottak. A mesterséges anyagok voltak többségben, de nem hiányzott a kínálatból a természetes kő sem (szemmel láthatóan a természetnek is akadnak rosszabb napjai).

És hát persze a keresztek. Belevésve. Ráfestve. Az urna oldalára ragasztva. Felfelé meredve (mint a Giewont hegy kicsiben). Természetesen nem maradhatott ki a töviskorona, a félprofilból ábrázolt Istenanya és az Aggodalmas Jézus. Szegény apám. A hitetlen zsidó, akit teljesen hidegen hagytak a vallási kérdések, kívül esett a célcsoporton.

A virág volt az alternatíva – fehér lilium vagy hervadt rózsa. A temetkezési szakma felfogása szerint Lengyelországban két-fajta ember él: az egyik keresztény, a másik a virágkötők szektáját képviseli.

Lapozgattam az oldalakat, a vállalat főnök asszonyának fogott a türelme. A pillantása súlya alatt végül kiválasztottam egy modellt. Kicsit kevesebb volt rajta a dísz, kicsit egyszerűbb a formája, még a fehér rózsa is elég szerénynek mutatkozott.

Aztán néhány óráig azzal áltattam magam, hogy oké. De nem volt az. Apám sosem fogadott volna el ilyen edényt. Szemétség semmibe venni egy ember esztétikai érzékét csak azért, mert meghalt.

• • •

Hosszú évekig apám ízlése határozta meg az életünket. Gyors és végleges ítéleteket hozott. Esztétikai aknamezőn éltünk. Idővel megtanultam, hogyan kerülhetem ki a csapdákat, és ahogy kikapostam a biztonságos ösvényeket, úgy nőtt bennem a cinkosság érzése. Fegyvertársak lettünk az egész világ ellen vívott háborúban.

Apám ugyanis nem engedte be a küszöbön a rótságot.

Bekerítve éltünk, mint valamiféle vizuális amishok. Velünk szemben állt a politikai rendszer. A gazdaság. A klíma. Az ajtón túl egy centiméterrel kezdődött az olajfestékkel bemázolt fal, a műkö járólap. Ott várt a lift a szétolvadt nyomógombokkal, a panel, a késői szocializmus látványa.

Ha olyan emberekről beszélünk, akiket szerettünk, nincs helye lakonikus diagnózisnak. Ami a hozzátartozóinkra vonatkozik, az mindenképpen bonyolult és megismételhetetlen. Valójában egyszerű volt, és tipikus. Egyszerűen vannak emberek, akiknek tönkremegy a fél napjuk, ha nem megfelelő színű egy villásdugó. Akik szívesebben gubbasztanak otthon, mint hogy olyan tengerparti panzióban pihenjenek, ahol ronda a szőnyegek színe. Az ilyen nyomorultaknak kinszenvedést okoznak a vakolatot reklámozó óriásplakátok.

Igen, igen, tudom. Az ízlés osztálykategória. Hierarchiát állít fel, besorolást végez. Tükrözi a vágyainkat és a félelmeinket. Hagyja, hogy fenn hordjuk az orrunkat, ámítsuk, becsapjuk magunkat. És így tovább.

• • •

Legalább az urna kérdésében a sarkamra álltam. Egy elárvult naptárban megtaláltam annak a szobrásznak a telefonszámát, aki-vel apám valamikor régen együttműködött. Felhívtam. Elmagyaráztam, miről van szó. Két nap volt hátra a temetésig. A művész csodálkozás nélkül hallgatott végig. Kicsit gondolkodott.

– Csináltam virágtartókat egy ursynówi templomnak. Csak kieszedelem a lábukat, és maga lesz a tökély...

Így temettem apám hamvait egy fekete gránitkockába. Az egyik oldalára rávésték a nevét. A betűtípus: Futura. Verzál. Kétszer öt betű, elegánsan arányos sorban, ahogy szerette. Büszkeség töltött el. Szép volt az urna. Az volt a baj, hogy az egyetlen ember, aki értékelni tudta volna, az egyetlen, akinek számított a véleménye, már nem élt.

MIT TUDTAM MEG A DIZÁJNRÓL ÚGY, HOGY KI SEM TETTEM A LÁBAM A LAKÁSBÓL

KLUMPÁK

Embargó sújtotta:

- a szabadidőruhákat,
- az alátétes üvegpocharakat, különösen akkor, ha cifra fémkosárkában ültek.

Most, hogy ezt leírtam, eszembe jutott, hogy kétféle pohár létezett: egy hasasabb (a tréfli) és egy szögletes, trapéz formájú, amely elnyerhette volna a családi rabbinátus tanúsítványát.

Az NDK-centrumban lehetett kapni olyan üvegcsészéket, amelyek távoli rokonságban álltak a Bauhauszal. Ugyanott árultak keletnémet blueslemezeket. Kétlem, hogy a demokratikus Németország vezetői szerzői jogokkal vesződtek volna, vagyis nincs kizárva, hogy már azelőtt kalózkodtunk Muddy Watersszel, hogy a világon lett volna az internet.

Az otthoni feketelistán szerepeltek még:

- a polcrendszerek (maga a szó is visszataszító),
- a szekrény sorok (lásd, mint fent),
- a puffok (lásd, mint fent),
- a mamuszok (lásd, mint fent),
- valamint a zokniban mászkálás.

E két utóbbi tilalom összeadódott, ami elég bonyolult helyzetet teremtett. Szerencsére a hetvenes években fatalpú lábbeliket

gyártott a lengyel cipőipar. A ráragasztott angol nyelvű címkével (a svéd zászló hamar lekopott, ledörzsölték a sarkak) exportra vándoroltak, valahová Nyugat-Európába. Nyilván ingadozott a konjunktúra, vagy bizonyos időszakokban bekeményített a minőség-ellenőrzés, mert egyes klumpaszállítmányok a belső piacon kötöttek ki mint úgynevezett „exportból visszamaradt” termékek.

Elfuserált cipők, zománcos fazekak, amelyeken helyesírási hibával szerepelt a SALT szó, kissé megszürcült IVAR polcok, nem elég jók ahhoz, hogy bekerüljenek egy külföldi IKEA-áruházba – az ilyen visszamaradt dolgok keresett árucikkek voltak a lengyel boltokban.

Victor Papanek *Design For the Real World* című könyvében dicsérte a „trätöfflort – a klumpát, amelyet napjainkban is egy svéd településen, Ängelholmban gyártanak, ez kiváló példa az észszerű, lokális dizájnrá”.

A 282. oldalon látható fotó nem hagy kétséget. Ez az! A dizájn lokális volt, de a termék globális lett (ráadásul még azelőtt, hogy megtanultuk volna kibetűzni a „globalizáció” szót).

A Gierek-korszak alkonyán úgy kopogott a sarkaival a családnk, mint egy csapat víg holland (vagy skandináv) paraszt. Ez pokollá tette a szomszédaink életét, és nem múlt el hét anélkül, hogy az alsó szomszéd, akit filmen alakíthatott volna Louis de Funès, ne csinált volna cirkuszt. Vékony plafon és morzézott dialógus: a provokatív sarokdobolásra partvisnyéllel kopogott közlemények feleltek.

Sok mindent megtudtam abban a lakásban a tervezésről, a dizájnról és az életről. Például azt, hogy ha hűek maradunk az esztétikai ízlésünkhöz – rühelljük a papucsokat, mamuszokat, pacskeket, tutyikat –, akkor megvan a veszélye, hogy komoly konfliktusba kerülünk a társadalommal.

• • •

Élete vége felé apám megszerette a műanyag Crocsot. Izraelből hozta neki valaki még azelőtt, hogy minden plázában megjelen-tek az első színes turbópapucsok. Ez a közel-keleti találmány tartós békét biztosított nekünk a szomszédokkal (amiben felfe-dezhető egyfajta paradoxon).

A BÁNYA

Az óvodának megvolt a maga liturgikus naptára. Először a peda-gógusnapra készültünk, aztán a bányásznapra. Utána jött Varsó felszabadulásának ünnepe, és máris hívott minket a május elsejei felvonulásra Tavasz néni.

Ebből a sorozatból különösen vonzó volt a Szent Borbála-ünnep – amely teljes mértékben világi volt, semmi köze a védő-szenthez. Ula néni felügyeletével naphosszat ragasztottuk fe-kete kartonból a bányászkalapokat. Szénnel rajzoltunk. Erre az alkalomra ideiglenesen engedélyezték a fekete szín használatát, pedig ez ritkaságnak számított. Amikor tavasszal fekete tussal raj-zoltam üdvözlőkártyát, komoly bajokat hoztam a fejemre, beleért-ve a pszichológusi beavatkozással való fenyegetőzést.

– Antracit! Fekete arany! – szavalta az óvo néni. – Ki! Ter! Me! Lés! – Szegény bányászok. Még megvan a lobbijuk, a nyugdíj-kedvezményük, maradtak sörözőik. Egyszer egy évben egyen-ruhát adnak valamelyik miniszterelnök-helyettesre, és rábírák, hogy szálljon be a hagyományos, kórusban előadott nótázásba. De már nem ők a kollektív képzelet hősei. Egyetlen író sem rendelke-zik úgy, hogy bányászuniformisban temessék el. Senki sem mesél az óvodásoknak a fekete aranyról.

Kár, mert inspiráló volt. A kitermelési indoktrináció hatására hoztam létre a szobám falán a *Bánya* című freskót (technika: viasz-kréta vakolaton). Színtiszta szocreál. Egy ipari üzem széles tabló-

ja, rengeteg csörlővel és kéménnyel. Környezetvédelem előtti időszak volt, amikor még senki sem vonta vissza „A kémények füstje a Szovjetunió lehelete” jelszót. Megjegyzendő, hogy dokumentarista elemet is adtam az ipari fantáziához: közvetlenül a padló fölött szekerek sora állt. Parasztok álltak sorban szénért.

Természetesen egy év sem telt bele, és már nem tetszett a freskó. Mire iskolába mentem, vad zavarodottságot okozott bennem. Már csak azért is, mert változtak az idők, és a történelem része lett a sikerpropaganda. A legegyszerűbb megoldás – festéket venni, és lefesteni ezt a firkálmányt – valahogy nem jutott eszembe. Nem emlékszem, hogy bármikor is felújítottuk volna a lakást.

Ezzel szemben egy napon anyám vett nekem egy falra akasztható Afrika-térképet, német feliratokkal. Miért Afrika? Miért németül? Mert ilyet árultak az Uniwersus könyvesboltban. Ennek következményeként még ma is meg tudom mutatni, hol helyezkedett el a Zentralafrikanische Republik. Tudok segíteni, ha valaki az Ebola folyót keresné. Évekig úgy aludtam el, hogy a *Herz der Finsternist* néztem.

Ebből több minden következik. Ha egy szerző nem szégyelli az egy évvel korábbi munkáit, az annak a jele, hogy a művész megállt a fejlődésben. Általában véve jobb, ha nem vesszük körül magunkat saját képeinkkel és terveinkkel. Ahogy Adrian Mole mondta volna: „Még Rembrandt sem lakott a velencei Sixtus-kápolnában.”

MELEG VÍZ ÜVEGBEN

Dacára annak, amit manapság sulykol a cég marketingje – „a Coca-Cola a szabadság íze” –, ezt az italt már a hetvenes években gyártották és árulták Lengyelországban. Valami titokzatos és illegális módon volt otthon két üres befőttesüvegünk, amelyekben korábban a koncentrátum érkezett Hollandiából.

Az üvegek fehér tetején zöld logó virított. A konyhaablak párkányán álltak a megtöltött üvegek, arra az esetre, ha szünetelne a vízszolgáltatás. Persze senki sem törődött a készlet cseréjével. Napos helyen álltak, ezért egy idő után változni kezdett a víz színe. Először zavaros lett, és enyhén zöldes árnyalatot vett föl. Aztán valamiféle szál- és cafatszerű létformák jelentek meg benne. Végül vastag prémréteg borította a felszínét. Ki tudja? Lehet, hogy ha nem kötözünk el, ismeretlen lények másznak ki a partjára?

A POLCOK

Egyszer megeshet valahol, bár eddig még nem hallottam ilyet, hogy e-könyvvel rámért csapástól halt volna meg valaki. Az viszont tökéletesen valószínű volt, hogy papírkönyvlavina alatt leljük halálunkat. Mindennap szembenéztünk vele.

Apám maga tervezte a polcokat. Tökéletes volt a terv, a használat során felmerülő hibákért pedig kizárólag a kivitelező felelt, egy alkoholista asztalos. Sosem láttam az illetőt, de az egész konstrukció átvette kezének delíriumos remegését. Úgy őrizte a reszketést, mint a kagyló a tengerzúgást.

Az ingatag szerkezet meghajlott a könyvek alatt. Néhol két sorban álltak. Egy részük egymásra pakolva. Ha kihúzzunk egy kötetet, az – mai szóhasználattal élve – tömegkatasztrófát okozott volna.

Rémlik, hogy az egész építmény sarokköve egy terjedelmes, narancssárga kötet volt, lila foltokkal díszített gerinccel. Jó pár évbe telt, mire rájöttem, hogy ezek az amőbák a „Mesék” feliratot rajzolják ki. Sosem olvastam el őket. Túl nagy volt a kockázat.

Számtalanszor hallottam, hogy anyám magyarázkodik: „A kötözés után Piotrek odarakta őket, csak egy percre, hogy ne a földön heverjenek.” Sosem került sor a tervezett rendrakásra.

A – meglehetősen nyilvánvaló – következmény: az első verziók a legtartósabbak. A tervező hibáiért pedig a kivitelező szenvedélybetegsége felelős.

A FAL

Ha már erről van szó, a plafonunkon hosszú, keskeny mélyedés futott végig.

„Erre a helyre mozgatható falat tervezett Piotrek” – adta meg anyám a tájékoztatást, ha valaki megkérdezte. Ami elég gyakran megtörtént. A jelek szerint szívesen bámulták a mennyezetet a vendégek.

A mozgatható fal terve sosem valósult meg (lehet, hogy az asztalos elhatalmasodó alkoholfüggősége miatt). Hát igen, amit nem csinálsz meg azon nyomban, az sosem lesz kész.

A BAK

Volt viszont rengeteg rajztáblánk, és egész nyájra való fatalpú bakunk. Jó szolgálatot tettek. Főleg a legöregebb, A betűt formázó, kicsit már rozoga darabok.

Az egyik a mai napig megvan. Állítólag a Fővárosi Újjáépítési Iroda tulajdona volt, vagyis e bak vállát nyomja Varsó jelenlegi kinézete. Feltehetően sűrűn váltott tulajdonost, erről tanúskodnak az elfeledett intézmények leltári számai és bélyegzői. Egyes számjegyeket sablonnal festettek rá. Másokat egy darab papírra rajzoltak. Az utolsót olajfestékkel mázolták rá:

D.25 – 861
C. PROZOR Gr VI / 420 Nr 6551940
7p XIV 19
X – 509
L.O.R.

(Egyébként nincs kizárva, hogy ezek a Borostyánszoba rejtek-
helyének kódolt koordinátái.)

AZ ASZTAL

„A szüleim otthonából nem menekült meg semmi – hallom anyám hangját off-stage, a kommentárjai a tárgyak szerves részei. – Épp csak kiszaladtak az utcára, és akkor eltalálta egy bomba a bérházat. Egyedül ez az asztalka élte túl.”

A kávézóasztal, a visszavonhatatlanul elveszített asztalok egyetlen rokona a nagyszobában állt. Apám megnagyobbította a lapját, négyszögletes rajztáblát helyezett a kerek asztallapra. Nem vert bele szöveget, mint egy barbár. Egyetlen hibája volt ennek a rendszernek. Szeizmikus terület lett az asztalunk. Csak annyi kellett, hogy nagyobb erővel támaszkodjon rá valaki, és a tulsó vége a levegőbe emelkedett, a csészék, tányérok, evőeszközök az ellenségre támadtak, a tortatál pedig, rajta a svéd almás pitével (recept a *Tyi Ja* 1967-es évfolyamából) azért büntetett, ha valaki rákönyökölt az asztalra.

Csak hogy apám olyan volt, mint a repülőgép-konstruktőrök. Amikor bekövetkezett egy katasztrófa, mindig azt mondta, hogy a technológia rendben volt. Emberi mulasztás történt.